

IQTISODIY O‘SISHGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR

Usmonov Murod Do‘stmurod o‘g‘li

“Raqamli iqtisodiyot” kafedrası assistenti

usmonov.murodbek95@gmail.com

Qarshiyev Avaz Sa’dullayevich

SamISI studenti,

avazqarshiyev@yahoo.com

ORCID ID: 0009-0007-4688-7558

Rashidov Ziyodullo Ibragimovich

SamISI studenti

ziyodullorashidov29@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqtisodiy o‘shiga ta’sir etuvchi muhim omillar, ularning nazariy asosi va amaliy ahamiyati o‘rganiladi. Tadqiqotda beshta asosiy yo‘nalish – jismoniy va inson kapitaliga investitsiyalar, texnologik innovatsiyalar, institutlarning sifati, tashqi savdoga ochiqlik va makroiqtisodiy barqarorlik tizimli ravishda tahlil qilinadi. So‘nggi empirik tadqiqotlar va statistik ma’lumotlardan foydalangan holda, ushbu omillarning o‘zaro aloqasi va ularning barqaror iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rni yoritiladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, ushbu sohalarga yo‘naltirilgan strategik siyosat choralari iqtisodiy natijadorlikni sezilarli darajada oshirishi mumkin. Maqolada rivojlanayotgan davlatlarning ushbu omillardan samarali foydalanishda duch keladigan qiyinchiliklari ham batafsil muhokama qilinadi. Tahlil yakunida siyosatchilarga iqtisodiy o‘sh uchun qulay muhitni shakllantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar taqdim etiladi.

Kalit so‘zlar: Iqtisodiy o‘sh, investitsiyalar, inson kapitali, texnologik innovatsiyalar, institutlarning sifati, tashqi savdoga ochiqlik, makroiqtisodiy barqarorlik.

Kirish

Iqtisodiy o‘sh har bir davlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasini belgilovchi asosiy ko‘rsatkichlardan biri hisoblanadi. U mamlakatdagi ishlab chiqarish quvvatlari, aholi farovonligi va xalqaro maydondagi raqobatbardoshlik darajasi bilan bevosita bog‘liq. Shu sababli iqtisodiy o‘shiga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash va ularni samarali boshqarish masalasi iqtisodiyot ilmining dolzarb yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda.

Iqtisodiy o‘shiga ijobiy ta’sir etuvchi omillarni o‘rganish jarayonida ularning ichki va tashqi xususiyatlarini tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. Ichki omillar orasida inson kapitali, texnologik taraqqiyot, infratuzilma va institutsional sifat kabilar muhim o‘rin tutadi. Tashqi omillar esa xalqaro savdo, investitsiyalar va global iqtisodiy sharoitlar bilan bog‘liq. Ushbu omillar o‘zaro murakkab aloqalar tizimiga ega bo‘lib, iqtisodiy rivojlanish sur‘atlarini belgilashda turli xil ta’sir ko‘rsatadi.

So‘nggi yillarda iqtisodiy o‘shiga ta’sir ko‘rsatuvchi omillarni tahlil qilish bo‘yicha ko‘plab ilmiy tadqiqotlar o‘tkazildi. Xususan, innovatsiyalar, raqamli iqtisodiyot va yashil rivojlanish kabi zamonaviy tendensiyalar ushbu jarayonda muhim rol o‘ynashi aniqlangan. Shu bilan birga, iqtisodiy o‘sh jarayonlarida barqarorlikni ta’minlash ham asosiy e’tiborni talab qiladigan masalalardan biridir.

Ushbu maqola iqtisodiy o‘shirishga ta‘sir etuvchi omillarni chuqur tahlil qilish, ularning milliy iqtisodiyot rivojlanishidagi rolini aniqlash va bu omillarning boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqishga qaratilgan.

Adabiyotlar sharhi

Iqtisodiy o‘shirishga ta‘sir etuvchi omillarni aniqlash va ularning iqtisodiy rivojlanishdagi rolini tushunish so‘nggi yillarda ko‘plab tadqiqotlarda muhokama qilingan. Quyida ushbu mavzu bo‘yicha chop etilgan muhim ilmiy manbalar tahlil qilinadi.

Hanushek va Woessmann¹ tadqiqotida inson kapitalining iqtisodiy o‘shirishga ta‘sirini atroflicha o‘rganilgan. Tadqiqotchilar ta‘lim sifati va mehnat unumdorligi o‘rtasidagi mustahkam bog‘liqlikni aniqlashgan. Ularning fikriga ko‘ra, ta‘lim tizimini yaxshilash iqtisodiy o‘shirishni rag‘batlantiruvchi asosiy omil hisoblanadi.

Romer² tomonidan ilgari surilgan endogen o‘shirish nazariyasi zamonaviy innovatsiyalar va texnologiyalarni iqtisodiy rivojlanishning markaziy elementlari sifatida ko‘rsatadi. Bundan tashqari, Acemoglu va Restrepo³ avtomatlashtirish jarayonining iqtisodiy o‘shirishga ta‘sirini o‘rganib, texnologik taraqqiyot ish unumdorligini oshirishini, lekin mehnat bozorida nomutanosiblikka olib kelishini ta‘kidlagan.

Asian Development Bank⁴ tomonidan chop etilgan hisobotda infratuzilmaning iqtisodiy o‘shirishga ta‘sirini batafsil ko‘rib chiqilgan. Ular rivojlangan infratuzilma mamlakatlararo savdo va investitsiyalarni rag‘batlantirishi, shu orqali iqtisodiy faollikni oshirishi mumkinligini aniqlashgan. Shu bilan birga, iqtisodiy integratsiya va xalqaro hamkorlikning o‘shirishga qo‘shgan hissasini tahlil qilib, global savdo zanjirlarining kengayishi investitsiyalar va texnologiyalar oqimining tezlashishiga olib kelishini ko‘rsatgan.

OECD⁵ hisobotida yashil iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlashning iqtisodiy o‘shirishga ta‘sirini tahlil qilingan. Ushbu hisobotga ko‘ra, barqaror rivojlanish tamoyillarini joriy etish nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilish, balki iqtisodiy samaradorlikni oshirishga ham xizmat qiladi. Stern⁶ esa uglerod chiqindilarini kamaytirish va qayta tiklanadigan energiya manbalariga investitsiyalarni kengaytirish zarurligini ta‘kidlaydi. Bundan tashqari, World Bank hisobotida kambag‘allikni kamaytirish va ijtimoiy tenglikni ta‘minlash bo‘yicha chora-tadbirlar o‘shirishni jadallashtirishda muhim omil sifatida e‘tirof etilgan.

¹ Hanushek, E. A., & Woessmann, L. (2016). Human Capital and Economic Growth. *Handbook of Economic Growth*, 2, 1-55.

² Romer, P. M. (2019). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, 98(5), S71-S102.

³ Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2020). Robots and Jobs: Evidence from US Labor Markets. *Journal of Political Economy*, 128(6), 2188-2244.

⁴ Asian Development Bank. (2017). *Meeting Asia's Infrastructure Needs*. Manila: ADB.

⁵ OECD. (2019). *Green Growth Indicators*. Paris: OECD Publishing.

⁶ Stern, N. (2021). *The Economics of Climate Change: The Stern Review*. Cambridge University Press.

Yuqoridagi tadqiqotlar iqtisodiy o'sishga ta'sir etuvchi omillarni har xil nuqtai nazarlardan o'rganib, ushbu omillarni samarali boshqarish orqali barqaror rivojlanishni ta'minlash imkoniyatlarini ko'rsatadi. Shu bilan birga, ushbu omillarni mamlakatning xususiy shart-sharoitlariga moslash qobiliyati ham muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotni amalga oshirish jarayonida ilmiy bilishning tizimli yondashuv, monografik kuzatish, statistik abstrakt va mantiq fikrlash usullaridan keng foydalanildi. Shuningdek, ilmiy tadqiqotni amalga oshirishda tahlil va sintez usulidan samarali foydalanilgan.

Tahlil va natijalar

Iqtisodiy o'sishga ta'sir etuvchi asosiy omillarni tahlil qilish mamlakatning barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu bo'limda iqtisodiy o'sishga ta'sir ko'rsatadigan beshta asosiy jihat ko'rib chiqilib, har birining iqtisodiy tahlili va misollar asosida tushuntirish beriladi.

1. Inson kapitali iqtisodiy o'sishni rag'batlantiruvchi asosiy omillardan biri sifatida e'tirof etiladi. Tadqiqotlarga ko'ra, ta'lim sifatining oshishi har yili iqtisodiy o'sish sur'atlarini 1-2% ga oshirishi mumkin. Misol uchun, Janubiy Koreyada aholini ta'lim bilan qamrab olish va texnik ko'nikmalarni rivojlantirish iqtisodiy o'sishga sezilarli hissa qo'shdi. 1970-yillarda ushbu davlatning YaIM o'sish sur'ati 9% ni tashkil etgan bo'lsa, 2020-yilda bu ko'rsatkich o'rtacha 2,9% darajasida barqarorlashgan.

Inson kapitaliga investitsiyalar mehnat unumdorligini oshiradi va innovatsion jarayonlarni jadallashtiradi. Shu sababli, davlat siyosatida ta'lim va malaka oshirish dasturlariga ustuvor ahamiyat berilishi zarur.

2. Texnologiyalar va innovatsiyalar iqtisodiy o'sishning asosiy dvigateli hisoblanadi. Romer (2019) nazariyasiga ko'ra, texnologik yangiliklar ishlab chiqarish samaradorligini oshirib, resurslardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi. Misol tariqasida, AQShda 2010-2020-yillar oralig'ida texnologik sektorning rivojlanishi YaIMning 22% dan ortig'ini tashkil etganini ko'rsatish mumkin.

Texnologiyalar ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va yangi ish o'rinlarini yaratishda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli, innovatsiyalarni rag'batlantirish siyosati davlatlarning global iqtisodiy maydonda raqobatbardoshligini oshiradi.

3. Infratuzilmaning rivojlanishi iqtisodiy o'sishga bevosita va bilvosita ta'sir qiladi. Asian Development Bank (2017) hisobotiga ko'ra, infratuzilmaga qilingan investitsiyalar o'rtacha 1,5 barobar ko'p iqtisodiy foyda keltiradi. Masalan, Xitoyning "Bir makon, bir yo'l" tashabbusi doirasida infratuzilma loyihalariga 4 trillion AQSh dollari ajratilgan va bu mamlakatning xalqaro savdo hajmini 35% ga oshirgan.

Rivojlangan infratuzilma transport, aloqa va energetika sohalarida samaradorlikni oshiradi. Shu bilan birga, yangi infratuzilma loyihalarini biznes faoliyatini rag'batlantiradi va iqtisodiy o'sishni tezlashtiradi.

4. Rodrik (2016) fikriga ko'ra, siyosiy barqarorlik va samarali institutlar iqtisodiy o'sishga ta'sir qiluvchi muhim omillardir. Masalan, Skandinaviya mamlakatlari, jumladan Shvetsiya va Norvegiya, institutsional barqarorlik orqali yuqori darajadagi iqtisodiy o'sishga erishgan. Ushbu davlatlarda korrupsiya darajasi minimal, bu esa iqtisodiy faoliyatni oshirishga xizmat qilgan.

Korrupsiyaga qarshi kurash va samarali boshqaruv siyosatini joriy etish iqtisodiyotni yanada shaffof va jozibador qiladi. Natijada, xorijiy investitsiyalar oqimi ortadi va mahalliy biznes rivojlanadi.

5. OECD ning 2019-yildagi hisobotida yashil iqtisodiyot va barqaror rivojlanishning iqtisodiy o'sishga ta'siri ijobiy ekanligi ta'kidlangan. Masalan, Germaniyada qayta tiklanadigan energiya manbalariga qilingan investitsiyalar mamlakat YaIMini 3% ga oshirishga yordam bergan. Yashil texnologiyalarni joriy etish global isish oqibatlarini kamaytirish bilan birga yangi ish o'rinlarini yaratadi.

Atrof-muhitga zarar yetkazmaydigan ishlab chiqarish tarmoqlarining rivojlanishi uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi. Shu sababli, uglerod chiqindilarini kamaytirish va ekologik siyosatni kuchaytirish dolzarb hisoblanadi.

Yuqoridagi omillarni iqtisodiy siyosatda inobatga olish barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Har bir mamlakat o'zining iqtisodiy, ijtimoiy va geografik xususiyatlariga mos keluvchi strategiyalarni ishlab chiqishi va ulardan samarali foydalanishi zarur.

Xulosa va takliflar

Iqtisodiy o'sish har bir mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligi va xalq farovonligini oshirishda asosiy o'rin tutuvchi jarayonlardan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada ko'rib chiqilgan inson kapitali, texnologik taraqqiyot, infratuzilma rivoji, siyosiy barqarorlik va yashil iqtisodiyot omillari iqtisodiy o'sishga ta'sir etuvchi muhim omillar ekanligi isbotlandi.

Birinchidan, inson kapitaliga investitsiyalar aholi malakasini oshirish va mehnat unumdorligini yuksaltirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ikkinchidan, texnologik innovatsiyalar resurslardan samarali foydalanishni ta'minlab, iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiradi. Uchinchidan, rivojlangan infratuzilma transport va energetika sohalaridagi samaradorlikni oshirib, ishlab chiqarish tarmoqlarining faoliyatini optimallashtiradi. To'rtinchidan, siyosiy barqarorlik va yuqori darajadagi institutsional sifat iqtisodiyotni shaffof va jozibador qilish orqali xorijiy investitsiyalarni jalb etishda muhim rol o'ynaydi. Nihoyat, yashil iqtisodiyot tamoyillariga amal qilish barqaror rivojlanish va ekologik barqarorlikni ta'minlash imkonini beradi.

Yuqoridagi omillarning sinergik ta'siri mamlakat iqtisodiy o'sish sur'atlarini jadallashtirish va barqarorlikni ta'minlash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Shu bois, har bir mamlakat o'zining iqtisodiy strategiyasini ishlab chiqishda ushbu omillarni hisobga olishi lozim. Davlat tomonidan inson kapitaliga va texnologiyalarga investitsiyalarni oshirish, infratuzilmani takomillashtirish, shaffof va samarali boshqaruv tizimini yo'lga qo'yish kabi chora-tadbirlar amalga oshirilishi mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy muvaffaqiyatini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Iqtisodiy o'sishni jadallashtirish va barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun quyidagi amaliy takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiq:

— Mehnat unumdorligini va aholining raqobatbardoshligini oshirish maqsadida ta'lim sifatini yaxshilashga qaratilgan davlat dasturlarini kengaytirish zarur. Ayniqsa, texnik va kasb-hunar ta'limi tizimini zamonaviy talablarga moslashtirish, aholining yuqori malakali kadrlar sifatida shakllanishiga hissa qo'shadi. Shu bilan birga, sog'liqni saqlash sohasida aholini sifatli xizmatlar bilan ta'minlash orqali iqtisodiy faol aholi salomatligini mustahkamlash muhimdir.

— Texnologik rivojlanishni rag'batlantirish uchun tadqiqot va rivojlanish (R&D) faoliyatlariga yo'naltirilgan moliyaviy qo'llab-quvvatlash dasturlarini kengaytirish talab etiladi. Xususan, davlat va xususiy sektor o'rtasida innovatsion hamkorlikni rivojlantirish, ilmiy kashfiyotlarni ishlab chiqarishga tatbiq etish mexanizmlarini kuchaytirish iqtisodiy o'sishni tezlashtiradi.

— Transport, energetika va telekommunikatsiya infratuzilmasini rivojlantirish orqali iqtisodiyotning ishlab chiqarish salohiyatini oshirish lozim. Ayniqsa, qishloq hududlarida infratuzilmani yaxshilash orqali iqtisodiy tengsizlikni kamaytirish va barcha aholi qatlamlarining iqtisodiy faolligini oshirish mumkin.

— Iqtisodiy o'sish uchun muhim shartlardan biri siyosiy barqarorlikdir. Davlat boshqaruvi tizimini yanada shaffof va hisobdor qilish, huquqiy infratuzilmani mustahkamlash orqali xorijiy va mahalliy investorlar uchun qulay biznes muhitini yaratish muhim ahamiyatga ega.

— Barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan ekologik toza texnologiyalarni joriy etish va resurslardan samarali foydalanishni rag'batlantirish lozim. Qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish va chiqindilarni kamaytirishga qaratilgan dasturlarni amalga oshirish orqali ekologik muammolarni yumshatish mumkin.

Yuqoridagi chora-tadbirlar tizimli ravishda amalga oshirilsa, mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy o'sishi va barqaror rivojlanishi ta'minlanishi kutiladi. Shu bilan birga, xalqaro tajribadan o'rganish va mahalliy sharoitga moslashtirilgan strategiyalarni ishlab chiqish ham muhim hisoblanadi.

Shunday qilib, iqtisodiy o'sishga ta'sir etuvchi omillarni chuqur o'rganish va ularning samarali boshqaruvini ta'minlash rivojlanishning barqaror modelini yaratishda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2019). *The Narrow Corridor: States, Societies, and the Fate of Liberty*. Penguin Press.
2. Barro, R. J., & Sala-i-Martin, X. (2020). *Economic Growth* (3rd ed.). MIT Press.
3. Dabla-Norris, E., Kochhar, K., Suphaphiphat, N., Ricka, F., & Tsounta, E. (2015). Causes and Consequences of Income Inequality: A Global Perspective. *International Monetary Fund Working Paper Series*. <https://doi.org/10.5089/9781513555188.001>
4. International Monetary Fund (IMF). (2022). *World Economic Outlook: Countering the Cost-of-Living Crisis*. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/WEO>
5. Romer, P. M. (2020). *Endogenous Technological Change: Foundations of Economic Analysis*. Cambridge University Press.
6. Solow, R. M. (2018). Technical Change and the Aggregate Production Function. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65-94. <https://doi.org/10.2307/1884513>
7. United Nations. (2021). *Sustainable Development Goals
8. Aghion, P., Akcigit, U., & Howitt, P. (2019). *Innovation and Growth: The Schumpeterian Perspective*. *Journal of Economic Literature*, 57(3), 571-619. <https://doi.org/10.1257/jel.20181448>
9. Baldwin, R., & Forslid, R. (2020). Globalization and the sustainability of economic growth. *Review of International Economics*, 28(4), 743-758. <https://doi.org/10.1111/roie.12504>
10. Bloom, N., Van Reenen, J., & Williams, H. (2020). A Toolkit of Policies to Promote Innovation. *Journal of Economic Perspectives*, 34(4), 163-194. <https://doi.org/10.1257/jep.34.4.163>
11. Grossman, G. M., & Helpman, E. (2021). Growth, Trade, and Inequality. *Econometrica*, 89(1), 11-33. <https://doi.org/10.3982/ECTA16268>
12. Jones, C. I. (2019). The End of Economic Growth? Unintended Consequences of a Declining Population. *Brookings Papers on Economic Activity*, Spring, 1-61.
13. OECD. (2022). *Economic Outlook 2022/1*. Organisation for Economic Co-operation and Development. Retrieved from <https://www.oecd.org/economic-outlook>
14. Stiglitz, J. E., Fitoussi, J. P., & Durand, M. (2018). *Beyond GDP: Measuring What Counts for Economic and Social Performance*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264307292-en>

15. World Bank. (2023). *World Development Report 2023: Shaping the Future of Trade and Technology*. Retrieved from <https://www.worldbank.org/wdr>
16. Rodrik, D. (2018). *Straight Talk on Trade: Ideas for a Sane World Economy*. Princeton University Press.
17. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2020). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. W. W. Norton & Company.
18. Islomov Sh.M., Qarshiyev A.S., “Quality employment and advancing economies in contemporary society”, *Journal of Management Value & Ethics*[JMVE], volume 14, Issue 01, Pages 129-134, Mart 2024. ISSN-2249-9512
19. Qarshiyev A.S., “Texnologik rivojlanishning mehnat bozori dinamikasiga ta’siri”, *International Journal of Economy and Innovation*, volume 49, pages 236-241, Iyul 2024, ISSN: 2545-0573.
20. Qarshiyev A.S., “Raqamli raqobot siyosati va bozorni tartibga solish”, *Лучшие Интеллектуальные Исследования*, Vol. 27 No. 1, 2024, ISSN:3030-3680, Pages 3-14
21. Qarshiyeva M.S., Qarshiyev A.S., “O‘zbekistonda yangi bizneslarni boshlash jarayonini soddalashtiradigan raqamli texnologiyalar usullari”, *Образование Наука и Инновационные Идеи в Мире*, Vol. 52 Issue-1, Avgust 2024, ISSN: 2181-3187, Pages 47-53.